

Baltarusija ir ES: naujos galimybės ar cinizmo apraiškos?

J. Narkevičiūtė, V. Jurkonis, Rytų Europos studijų centras

ES Vyriausiojo įgaliotinio bendrai užsienio ir saugumo politikai Javiero Solanos vizitas į Baltarusiją suaktyvino naujas diskusijas dėl ES ir Baltarusijos dialogo. Šį įvykį galima vertinti tiek racionaliai, tiek emocionaliai. Racionaliai mąstant, tai atrodo kaip aiškus signalas Minskui, jog ES pasirengusi pradėti naują pragmatiškų santykių etapą. Viena vertus, tai suprantama, nes pasyvi pozicija, stengiantis izoliuoti Baltarusiją, nedavė jokių konkrečių rezultatų. Kita vertus, vertinant šiuos pokyčius emocionaliai, susidaro įspūdis, jog ES žengė cinišką ir amoralų žingsnį, pamiršdama visas režimo nuodėmes.

ES nenuoseklumas

Prieš porą metų ES paskelbė dokumentą Baltarusijos valdžiai, kuriuo aiškiai nurodė, jog glaudesnio bendradarbiavimo sąlyga yra demokratinės reformos. A. Lukašenkos režimas prieš 2008 m. Parlamento rinkimus paleido politinius kalinius, leido įregistruoti buvusio konkurento A. Milinkevičiaus judėjimą ir panaikino draudimą dviems opoziciniams laikraščiams. Būta įvairių nuomonių – nuo pozityvių, sakančių, jog tai yra esminiai pokyčiai, iki pesimistinių, šias permainas vadinančių tiesiog kosmetika.

Vis dėlto Baltarusijos ekspertės A. Goujon (Burgonės universitetas, Prancūzija) nuomone, „autoritarinis režimas, padaręs keletą nuolaidų savo oponentams bei truputėlį atleidęs vadeles, netampa demokratinis, jis tik tampa mažiau autoritarinis“. Vienaip ar kitaip, ES – Baltarusijos santykių dinamika rodo, jog daugelis ankstesnių Briuselio reikalavimų yra jei ne pamirštami, tai bent neakcentuojami. Tiesa, J. Solana susitiko ir su kai kuriais opozicijos atstovais, tačiau net ir po to griežtesnių pareiškimų ar konkrečių pasiūlymų dėl žmogaus teisių bei demokratinių vertybių buvo išvengta.

Susitikimo turinys

Nepaisant to, jog J. Solanos susitikimas su Baltarusijos valdžios atstovais ne vienam atrodo kaip precedento neturintis įvykis, esminis klausimas kyla dėl šio susitikimo turinio. Kaip teigia vienas iš Baltarusijos opozicijos lyderių Anatolijus Lebedka, „svarbus ne pats vizitas, o tai, kas buvo J.

Solanos portfelyje”. Iš ES užsienio politikos vadovo komentarų bei atsakymų žurnalistams galima tik spėlioti apie vizito rezultatus. Paslaptingas liko ir Baltarusijos vadovas.

Skambių frazių apie „konstruktyvų dialogą” bei „esminių problemų aptarimą” migloje paskendusiai Baltarusijos visuomenei vargu, ar Europos Sąjungos politika atrodo aiški. Nekalbant apie tai, kad iki šiol ES nėra priėmusi santykių tarp ES ir Baltarusijos normalizavimo veiksmų plano. Plano, kuris numatytų išmatuojamus kriterijus Baltarusijos vykdomų demokratinių reformų progresui vertinti.

Opozicijos situacija

Racionalios politikos šalininkai teigtų, jog darbas su Baltarusijos opozicija jau daugiau nei dešimtmetį neduoda jokių apčiuopiamų rezultatų. Griežta retorika bei sankcijos A. Lukašenkos režimui irgi buvo neveiksmingos ES politikos pavyzdžiai.

„ES pereina prie dialogo formato „vienas prieš vieną”, teigia A. Lebedka. Savo norą bendrauti su Briuseliu tiesiogiai be tarpininkų – opozicinių partijų lyderių, visuomenės veikėjų ir nevyriausybinių organizacijų – A. Lukašenka išreiškė atvirai: „aš labai prašyčiau, kad mūsų dialoge nebebūtų jokių tarpininkų, ypač tų, kurie nėra geranoriški mūsų šaliai. Tarpininkų ir šalies viduje, ir už jos ribų”.

Demokratiškos Baltarusijos šalininkai atsiduria dviprasmiškoje situacijoje. Ilgą laiką už europietiškas vertybes pasisakę ir dėl to režimo kalinti opozicijos atstovai dabar nebėra tokie tikri dėl ES pozicijos. J. Solana viešai neužsiminė nei apie neseniai Baltarusijoje įkalintus verslininkus, nei apie jaunimo opozicinių judėjimų lyderių priverstinį šaukimą į kariuomenę, nei apie kosmetinius režimo pokyčius, kurių neužtenka visaverčiam tarpusavio dialogui pradėti. Savo ruožtu, Baltarusijos režimas, pasinaudodamas Briuselio tyla, gauna progą išbandyti, kur yra Europos Sąjungos toleruojamo elgesio ribos.

Itin skeptiškai šiuo aspektu pasisakė vienas iš nepriklausomų Baltarusijos ekspertų Viačeslavas Pazdnyakas. Anot analitiko, taikių demonstracijų išvaikymo bei policijos pareigūnų įvykdyto ES vėliavos sudeginimo Minske kontekste ES reaguoja neadekvačiai ir savo veiksmais menkina savo įvaizdį.

Pokyčių priežastys

Pasikeitusią ES užsienio politiką Baltarusijos atžvilgiu sąlygojo keletas veiksnių.

Pirma, ilgalaikės strategijos Baltarusijos atžvilgiu stoka. ES neturi aiškiai apibrėžtų poveikio Baltarusijai instrumentų bei jų panaudojimo strategijos ir taktikos. Tai atveria galimybę keisti užsienio politikos kursą, atsižvelgiant į aplinkybes. O 2008-ųjų pabaigoje pasikeitė tiek tarptautinės, tiek ir ekonominės aplinkybės.

Antra, ekonominiai veiksniai. Ne paslaptis, jog savų ekonominių interesų Baltarusijoje turi ne viena ES valstybė. Be to, ekonominės krizės padariniai ir patį Minską verčia ieškoti alternatyvių šaltinių. Abipusis interesas sąlygoja tarpusavio santykių komercializaciją.

Trečia, žinoma, Rusija. Viena vertus, sutariama, jog, jei ES nebus aktyvi santykiuose su Baltarusija, ši visiškai “atiteks” Rusijos įtakos sferai. Tokią nuomonę tik sustiprino Rusijos agresija Gruzijoje. Kita vertus, pats A. Lukašenka jau ne vienerius metus stengiasi išlaikyti balansą tarp Vakarų ir Rytų. Šiuo metu Abchazijos bei Pietų Osetijos pripažinimo klausimas yra vienas iš pagrindinių Minsko manipuliavimo įrankių.

Taigi J. Solanos vizitą galima vertinti įvairiai: ir kaip šansą Baltarusijai, siekiant abipusiai naudingo bendradarbiavimo, ir kaip cinišką ES žingsnį, nutylint žmogaus teises ir demokratines vertybes. Tačiau, kalbėdami apie šansą, turime klausti, ar tai šansas liberalizuoti politinį, socialinį gyvenimą ir ekonomiką, ar gauti ekonominę bei finansinę naudą. Ir, antra, ar tai šansas Baltarusijos visuomenei, ar valdančiajam elitui išlikti valdžioje?

Ką daryti?

Kritiškas požiūris į J. Solanos vizitą nereiškia, jog demokratiškai nusiteikusi Baltarusijos visuomenės dalis neigiamai vertina patį ES ir Baltarusijos dialogą. Tokia pozicija tiesiog rodo baimą, jog šiame dialoge neatsiras kėdžių opozicijos atstovams.

Nepriklausomi Baltarusijos ekspertai mano, jog tam, kad ES dialogas su Baltarusija iš tikrųjų skatintų demokratinius procesus, o ne autoritarizmą, Europos Sąjungai šiuo metu būtina priimti

tarpusavio santykių normalizavimo planą. Tai reiškia stiprinti Europos Komisijos delegaciją Baltarusijoje bei Europos Komisijos komandą, dirbančią su Baltarusija Briuselyje.

Racionaliai mąstant, ES veiksmai atrodo logiški – darbas su opozicija nebuvo vaisingas, todėl reikia ieškoti alternatyvų. Viena iš jų – bandyti vykdyti pokyčius iš viršaus, prisijaukinti valdžią ir po truputį „stumti“ demokratines permainas. Tačiau Lietuvos ekspertai teisingai pastebi, jog ES sąlygos turės būti švelnesnės, nei Rusijos. Tai reiškia, jog demokratiškas vertybių skatinimas bus labai ribotas.

Emocionalioji pusė, regis, ne be reikalo nuogaštuoja, jog Baltarusijos ir ES bendradarbiavimas gresia tam tikru demokratizacijos simuliakru. Simuliakru, kuriame dialogo dalyviai sieks savo ekonominių tikslų, vykdys kosmetinių, neva demokratiškas reformų viešinimo akcijas, galbūt į žaidimą pakvies kai kuriuos opozicijos atstovus.

Kas padaryta – nesugrąžinsi. Vizitas įvyko, demokratinės vertybės buvo nutylėtos. Šiuo metu pagrindinis ES iššūkis yra rasti būdus, kaip informuoti Baltarusijos visuomenę. Informuoti apie tai, dėl ko susitarta. Atkreipti dėmesį, jog ES rūpi ne tik valdžios elitas, bet ir paprasti Baltarusijos žmonės. Pranešti, jog tokie susitikimai nelegitimizuoja visų režimo anksčiau padarytų nusikaltimų. Lietuva, kaip ES narė ir artimiausia Baltarusijos kaimynė, gali įnešti reikšmingą indėlį šiame darbe.

Priešingu atveju, didžioji Baltarusijos visuomenės dalis ir toliau matys, kaip nuolankūs ES pareigūnai atvyksta pas Minsko carą.